

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Keskellä erilaisia globaaleja demokratianvastaisia kehityskulkuja demokratiatyö Suomessa vaatii erityistä panostusta ja resursseja. Myös voimakkaat säästötoimet julkisissa palveluissa tulevat rapauttamaan ihmisten kokemusta osallisuudesta, sillä ihmisten yhteiskuntakokemus muodostuu pitkälti juuri arkisissa palvelukohtaamisissa. Tämän vuoksi vaikuttamisen keinojen vahvistamisen ohella demokratiaohjelmassa tulisi kiinnittää enemmän huomiota demokraattisen elämäntavan vahvistamiseen ja demokraattisten arvojen konkretisoitumiseen kansalaisten arjessa.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Halu vaikuttaa yhteiskuntaan syntyy osallisuuden kokemuksesta. Kokiessaan osallisuutta yhteisöön ja/tai yhteiskuntaan syntyy halu vaikuttaa sen kehitykseen. Äänestysaktiivisuuden lisääminen lähtee osallisuuden vahvistamisesta. Esitetyt toimenpiteet ovat hyviä, mutta tämän lisäksi on ymmärrettävä, että äänestämättä jättämisessä ei ole kyse vain tiedon puutteesta ja äänestyksen saavutettavuudesta, vaan laajemmasta yhteiskunnallisen osallistumisen eriytymisestä ja demokraattisen elämäntavan rapautumisesta. Äänestäminen on yksi konkreettinen vaikuttamisen muoto demokraattisessa järjestelmässämme, mutta sitä edeltää demokraattisen elämäntavan ja arjen käytäntöjen omaksuminen kasvatuksessa, koulutuksessa, työelämässä ja arjessa.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,**
- **äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,**

- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

Osallisuutta tulee vahvistaa kaikissa niissä yhteisöissä, toiminnoissa ja palveluissa, joissa nuoret elävät ja toimivat. Nuorisovaltuustot ja vastaavat toimielimet tavoittavat ja edustavat vain hyvin pientä osan nuorista. Osallisuustyössä on kuunneltava nuorten kokemuksia ja nuorten kanssa työskenteleviä ammattilaisia. Samalla on tärkeää tiedostaa että "nuoret" eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan osallisuuden vahvistamiseen tulee olla monia erilaisia toimintamalleja.

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,

- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

-

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

Suomessa on kehitetty dialogisia käytäntöjä ja malleja (esim. Erätauco-dialogi ja sen sovellus Skidialogit), joiden avulla nuorten kokemus voidaan nostaa kehittämisen ytimeen, ja vahvistaa nuorten kokemusta osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

Demokratiakasvatuksen sisällöissä tulee huomioida, että kyse ei ole vain osallistumisen ja vaikuttamisen (esim. äänestäminen) tavoista ja niihin kasvattamisesta, vaan demokraattisesta elämäntavasta ja arvoista (tasa-arvo, vapaus, oikeudenmukaisuus), jotka konkretisoituvat arkisessa elämässä ja kohtaamisissa toistemme kanssa. Demokraattisen poliittiseen järjestelmään osallistumisen ohella painopisteeksi tulee ottaa demokraattiset arvot ja demokraattinen elämäntapa.

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,**
- **mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.**

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle**
- **demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.**

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.**

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

Tavoite on mitä kannatettavin, mutta sen ilmaisu on valju. Kyse ei ole vain hyvästä keskustelusta ja mielipiteiden vaihdosta, vaan perustavanlaatuisemmin siitä, millä tavalla voimme luoda sellaisia kohtaamisen ja osallistumisen foorumeita, joihin jokainen on tervetullut, joissa jokainen voi kokea oman kokemuksensa arvokkaaksi, ja joissa pyritään ymmärtämään toisten erilaisia kokemuksia ja elämän olosuhteita, sekä tätä kautta vahvistamaan luottamusta yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien välillä sekä laajemmin yhteiskunnassa.

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Kansallisten dialogien mallissa on rakennettu pitkäjänteisesti luottamusketjuja, joiden kautta osallistumaan tavoitetaan harvinaisen laajasti erilaisia haavoittuvissa asemassa eläviä yhteiskunnallisia ryhmiä (myös eritaustaisia lapsia, nuoria, heidän vanhempiaan ja heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia). Valtionhallinnon ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyöhön perustuva Kansallisten dialogien malli tuottaa sekä ajankohtaista tilannekuvaa eri väestöryhmien kokemuksista yhteiskunnassa, että vahvistaa osallistujien ja osallistuvien yhteisöjen luottamusta sisäisesti ja suhteessa yhteiskuntaan.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

-

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Tavoite on tärkeä ja dialogiosaamisen vahvistaminen eri hallinnon tasoilla on ensiarvoisen tärkeää, sillä dialogissa tavoitetaan monipuolisesti ihmisten kokemuksen eri ulottuvuuksia, joiden ymmärtäminen on olennaista hyvässä päätöksenteossa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,

- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

Kansallisten dialogien jatkokehittäminen ja skaalaaminen mahdollistavat sekä niiden tulosten parempaa hyödyntämistä päätöksenteossa että dialogiosaamisen leviämistä ja vahvistumista yhteiskunnassa. Sekä tulosten parempi hyödyntäminen että dialogiosaamisen leviäminen ovat keskeisiä keinoja vahvistaa luottamusta ja osallisuutta yhteiskunnassa.

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,
- alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,
- asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,
- tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,

- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

Kansalaisten yhteiskuntakokemus muodostuu pitkälti arkisista kohtaamisista erilaisissa julkisissa palveluissa. Sillä, että julkisten palveluiden ammattilaiset mieltävät oman työnsä ja toimintansa demokratian näkökulmasta, voi olla merkittäviä vaikutuksia kansalaisten osallisuuden ja toimijuuden kokemuksiin. Siksi demokratiaosaamisen ja -tietoisuuden lisääminen julkisissa palveluissa on tärkeää (ks. Alhanen & Henttonen, 2023, Demokraattisten kohtaamisten käsikirja - Osallisuudesta vaikuttavuutta julkisiin palveluihin. Sitra)

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,**
- **osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,**
- **hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.**

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosittelujen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

Suomessa kehitetty Kansallisten dialogien malli on herättänyt kiinnostusta eri Euroopan maissa demokratian ja yhteiskunnallisen luottamuksen vahvistamisen keinona.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,
- kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

-

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

-

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Henttonen Elina
Valtaamo Oy